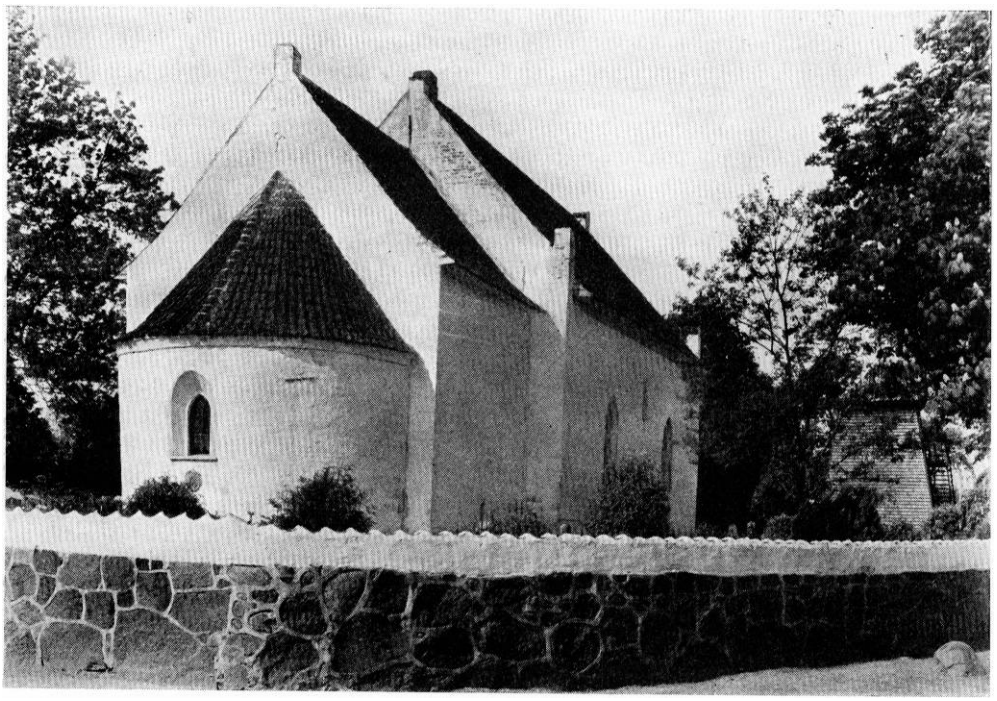

Fig. 1. Arninge. Ydre, set fra nordøst. Aa. Rl. 1949

ARNINGE KIRKE

LAALANDS SØNDER HERRED

Kirken, der i katolsk tid var viet til *Jomfru Maria,* var formodentlig i ældre tid herredskirke, idet sønder herred oprindelig hed Arninge herred og herredstinget holdtes her endnu ned i 1700'rne[1].

Om dens ejerforhold i middelalderen er intet oplyst. Den hørte efter reformationen under kronen, indtil den i 1695 bortskødedes til Katrine Mejer, enke efter generalfiskal Jørgen Landorph[2] (sml. oblatæske s. 322), og kom med hende under Baadesgaard, blandt hvis ejere nævnes stiftamtmand Hans Landorph (sml. klokke nr. 2, s. 325). Den fulgte med dette gods under kronen fra 1784 til 1870, hvilket sidstnævnte år den blev solgt til sognets tiendeydere[3]. Kirken overgik til selveje 1908.

1936 fandtes under gravning af en varmekælder ialt 19 mønter fra forskellig tid, den ældste præget af Svend Grathe, den yngste fra 1677[4].

Kirken ligger på fladt terræn mellem skole og præstegård og omgives af få huse. Kirkegården, der er udvidet mod vest, hegnes på sydsiden, mod præstegården, af en middelalderlig munkestensmur med en lille låge og iøvrigt af en mur af kløvet kamp, alt afdækket med vingetegl.

Kirken består af senromansk apsis, kor og skib og gotisk våbenhus, alt af munkesten i munkeforbandt, samt en tømret, middelalderlig klokkestabel i kirkegårdens oprindelige nordvesthjørne.

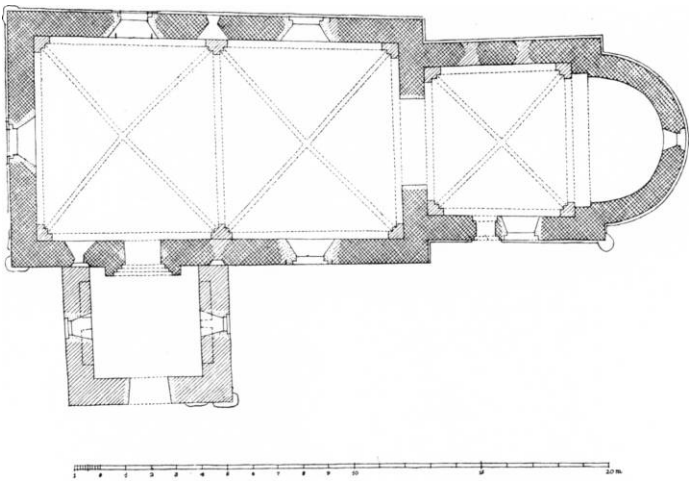

Fig. 2. Arninge. Plan. 1:300. Målt af Sven Frimann-Olesen 1941.

Apsis har skråkantsokkel af tegl og et smiget, spidsbuet vindue med moderne træramme. Gesimsen er meget forvitret og består af tre udkragninger, hvoraf den midterste er afrundet.

Koret, der har sokkel som apsiden, er usædvanlig højt. I sydsiden sidder en rundbuet, i begge sider falset præstedør og et tilmuret, rundbuet vindue. Over det moderne vindue ved siden af ses et vinduesspor, der gør indtryk af at være gotisk fladbuet; det er ældre end korhvælvet. Nordsiden har to højtsiddende, tilmurede vinduer. Koret har sugfjæl, men ingen gesims. Østgavlen er glat med lille toptinde.

Skibet har i sydsiden en muligvis senere indbygget syld af små kampesten, på de andre sider skråkantsokkel som korets. Under vestgavlens søndre del er den dog afbrudt af store kampesten. Skibets mur, der mod våbenhusloftet står ukalket, er bygget af meget store, op til $29^1/_2$ cm lange og $10^1/_2$ cm tykke, røde og sorte munkesten af god kvalitet. De er større end korets munkesten, men iøvrigt er der ingen kendelig forskel i de to bygningsafsnits opførelsestid. Sydportalen er rundbuet og mangefalset og står i et fremspring, hvis forhuggede top har været gavlformet med flad, skråt afdækket afslutning. Nordportalen markeres af et 167 cm bredt, kun svagt fremspringende murparti, hvis øvre del er ødelagt af et moderne vindue. Derunder ses en 105 cm bred døråbning, som også skimtes indvendig. Skibet har i vestgavlen haft en tredie portal, der ganske lignede nordsidens og også er ødelagt af et moderne vindue.

I skibets sydmur ses over våbenhustaget to oprindelige, rundbuede, smigede vinduer. Det østre er blevet tilmuret som blænding, da kirken blev overhvælvet, det vestre danner nu indgang til loftet og er noget omdannet i østsiden og forsynet med træramme med ruder. Over sydsidens moderne vindue

Fig. 3. Arninge. Indre, set mod øst. Aa. Rl. 1949

ses en bred spidsbue fra et gotisk vindue, som antagelig har afløst et romansk. Nordsiden har det midterste romanske vindue bevaret som luge. Det har lysningssten. Af det østre ses buen ovenover en tilmuret spidsbue fra et gotisk vindue, som igen er afløst af det lavere siddende moderne. Der ses intet spor af et eventuelt vestligt vindue i nordsiden. Skibets nordside har eet, sydsiden to savskifter under sugfjælen. Østgavlen er glat og har top- og fodtinder. Vestgavlen har over portalen et savskifte, men er iøvrigt ganske glat med top- og fodtinder. Dog sidder der en lille glug under toptinden. Gavlen er meget brøstfældig og vist delvis omsat. Allerede før 1848 var den sammenholdt ved jernankre på nordhjørnet (syn).

I *det indre* har apsis et nyt halvkuppelhvælv. 1936 stod den med fladt loft[5]. Korbuen er udvidet i nyere tid. Kirkens overvægge har været dækkede af en ret grov puds, der for oven har været pudset op mod træ, som har været båret af skråknægte af Gloslundetypen. I koret korresponderer murhullerne efter knægtene ikke med de nuværende, smukke, 22 x 22 cm egebjælker, som ikke viser sømspor efter loftbrædder.

Ændringer og tilføjelser. I sengotisk tid er i kirken indbygget tre fag kryds-hvælv på falsede vægpiller med vederlagsbånd. Skibets vægpiller er bygget i

to afsæt med skråbånd også i halv højde. Under de østre hjørnepiller ligger kampestensfundamenter fra sidealtre. Hvælvene har skjoldbuer til alle sider og mangler overribber.

Senere har arbejderne ved selve kirken indskrænket sig til fornyelse af vinduerne og reparation af brøstfældigheder. Særlig gavlpinaklerne, der i synsprotokollen betegnes som »afværgningspiller« eller »symmetripiller«, har voldt bekymring.

Våbenhuset er gotisk og har svære mure af røde munkesten i munkeforbandt på en syld af store kampesten, der i østsiden når halvt op i muren. Sidemurene har gesims af to udkragninger under et stort tagudhæng med sugfjæl. I hver sidemur sidder en moderne, rund glug. Døren i sydgavlen er udvidet i nyere tid; i højde med dens top ligger et savskifte. Den glatte gavltrekant har to retkantede luger i midtaksen og 15 munketeglsafdækkede kamtakker. Indvendig har våbenhuset to dybe sparenicher i hver sidemur og nyt bjælkeloft.

Tagværkerne over koret er af eg med spærsko på dobbelt murlægte, skrå spærstivere og to hanebånd. I nordsiden ses øksehugne stregnumre. Tagværket over skibet er af fyr og har store krydsbånd. Våbenhusets tagværk har spærstivere og dobbelte hanebånd og er delvis fornyet i fyr.

Klokkestabelen er middelalderlig. Den er konstrueret af svært egetømmer med den ca. 33 x 30 cm tykke fodrem hvilende på en kampestenssyld. Ved foden måler den ca. 580 x 575 cm. Konstruktionen består af otte lange vægstolper, der går gennem to stokværk og en lige så høj midtstolpe. På ydersiden af vægstolperne er bladet skråbåndskryds, ens på alle fire sider, og også midtstolpen har været støttet af kryds. Der har oprindelig været knægte under bjælkehovederne på alle sider. Yderklædningen har tidligere været af samme slags pløjede brædder som på klokkestablen i Vestenskov og trægesimsen har stadig samme profil (sml. s. 299). Det pyramideformede tag er af sekundært anvendt egetømmer og dækket med vingetegl. Nu er klokkestabelen udvendig klædt med savskåret egespån og understokværket er indrettet som ligkapel med to store porte.

KALKMALERIER

Over skibets hvælv er på alle fire vægge bevaret rester af kalkmalerier fra 1300'rnes sidste halvdel, malede på et tyndt lag hvidtekalk over ret grov puds. Farverne er rødt i flere nuancer, grønt og gult, og flere steder ses let indridsede fortegninger i kalken. Malerierne er anbragt mellem rammelinier i højde med skibets romanske vinduer, og det drejer sig sikkert om den øverste af to eller flere nu forsvundne billedfriser, der har været adskilt og indrammet af gennemløbende skriftbånd med majuskler, hvoraf det øvre er delvis bevaret..

Fig. 4. Arninge. Kalkmaleri på skibets sydvæg (s. 319). E. skov 1949

Østvæggens dekoration af store figurer er så ødelagt, at ikonografien vanskeligt lader sig bestemme, men over frisen på den sydlige del af muren læses i skriftbåndet navnene [I]udas, Simon og .... es, så man må formode, det drejer sig om en apostelrække.

Østligst på *sydvæggen* findes en nadverscene (fig. 4), det bedst bevarede af malerierne. Kristus og apostlene, hvoraf kun de ti ses, sidder bag et bord dækket med en dug, som på forsiden falder ned i stive folder. Af ansigterne er kun et enkelt nogenlunde bevaret. Det har store, grove træk og et noget skematisk behandlet, stort bølget hår under glorien. Derefter følger en by, Jerusalem (?), med trekløverbuer og krenelerede tårne og tinder samt en stærkt ødelagt figurgruppe. På den ene side af midtvinduet står en vist nok nøgen person under et træ, og sandsynligheden taler for, at det er Adam. Foruden det øvre skriftbånd, ses her også rester af et andet under figuren.

På *nordvæggens* østre del ses nogle store figurer og mellem vinduerne på rudet baggrund med liljer et hoved i større format end de øvrige figurer, med samme voldsomme hår, men uden glorie. Endelig findes øst for midtvinduet en række gavle og spir, mens der på *vestvæggen* kun er svage spor af dekoration.

Omkring de romanske vinduer har desuden været en smal bort med en bølgeranke, som det endnu kan ses om sydmurens midtvindue.

†*Kalkmalerier.* I 1877 fandtes på skibets *nordvæg* nede i kirken en Maria

bebudelse, som kendes fra en akvarel af Magnus-Petersen[5]. Figurerne var tilsyneladende jævngamle med de ovennævnte. Maria var malet mod en rudet baggrund, englen mod grønt, og begge holdt skriftbånd i hænderne. Magnus-Petersen har også gengivet et langhåret, skægget mandshoved med en stor, takket krone fra *vestvæggen.*

INVENTAR

Alterbord, nyt, muret.

Alterbordspanel i ung-renaissance fra o. 1575 med tre fyldinger på hver side. De lodrette rammestykker har ligeledes fyldinger og profilerede kanter, mens de vandrette er affasede. Stafferet 1937[6] så vidt muligt på grundlag af oprindelige farver. Bundfarven er en rød og gullig marmorering, rammestykkerne er røde og grønne, og midt i hver fylding er malet en plantedekoration i rødt.

Altertavle (fig. 5) i bruskbarok fra Henrik Werners værksted og med malet årstal 1644. Samme opbygning som Maribo altertavle (s. 57) og med nadverfremstilling i storstykkets midtfelt, men med afvigelser i detaillerne. Storstykkets yderste søjlepar er erstattet af to stærkt leddelte pilastre med bruskværk og englehermer øverst, og i sidenicherne står evangelisterne Matthæus og Markus. Forkrøbbet fodstykke og gesims, det første med indskriftfelt. Over storgesimsen statuetter af evangelisterne Johannes og Lukas og yderst to skårne adelsvåben tilhørende lensmanden på Halsted Kloster Just Frederik von Papenheim og hustru Regitze Urne. Topstykket har et glat indskriftfelt, flankeret af bruskværkspilastre, og tavlen krones af rigsvåbnet holdt af to putti, som sidder på topgesimsen.

Staffering fra 1937[6] på grundlag af rester af den oprindelige, men med nye religiøse indskrifter; i storvingerne malede adelsvåben (rekonstruerede) tilhørende Papenheims efterfølger som lensmand, Erik Rosenkrantz og hustru Margrethe Skeel. 1755 havde altertavlen i postamentfeltet nadverordene, i topfeltet et maleri af opstandelsen, i nordre storvinge indskriften: »Georg Joh. Horderus, Pastor Loci« (Jørgen Hansen Haard, sognepræst) og i søndre årstallet 1644 (præsteindb.). 1829 fik tavlen en lys grågrøn overmaling ved L. Benzon fra Maribo, ifølge indskrift på bagsiden, og 1908 en mørkebrun med grønlige og rødlige bronzefarver.

†*Altertavle,* et Mariabillede, formentlig den katolske alterprydelse, ifølge præsteindb. 1755 fjernet fra korvæggen på grund af brøstfældighed.

Altersølv. Kalk, i renaissance fra o. 1600, 20 cm høj. Sekstunget fodplade, profileret standkant med rude- og stregornamenter, på foden loddet en støbt krucifiksfigur. Sekskantet skaft med rudeskravering og flad knop med skællagte spidsblade mellem rudebosser, hvorpå står versalerne IHESUS. Glat, nyere bæger med påloddet krucifiks. Mestermærke, et I. R., på foden. Til-

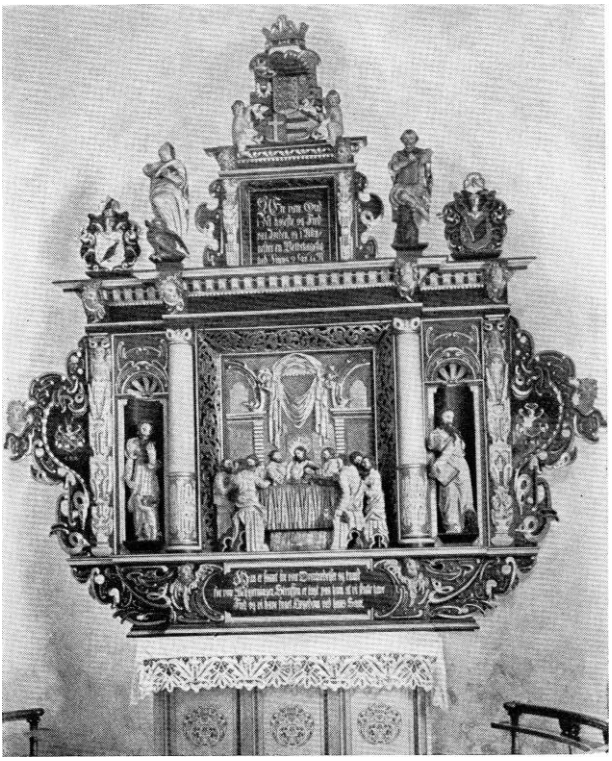

O. N.1945

Fig. 5. Arninge. Altertavle, malet 1644 (s. 320).

hørende glat, forgyldt *disk* med cirkelkors og I H S på randen. *Oblatæske* fra 1699, cylinderformet, glat med perlesnor langs bundens og lågets rand. På det konvekse låg er graveret giverindskriften med kursiv: »Denne Eske er af welædle og welbaarne Frue Catharina Mejer, afgangne Jørgen Landorps givet og foræret til Arninge Kirke i Lolland Anno 1699«. Københavns bymærke 1699 og mestermærke vistnok for Christian Schrader (Bøje s. 57).

Alterstager (fig. 6) i renaissance fra o. 1620, 32 cm høje. Kraftig, profileret fod- og lyseskål med hulstav og stejle sider; skaft med balusterled og skarpkantede profiler. Lysetorn af jern.

**Røgelsekar* (fig. 7) gotisk, af malm. Konisk fod med lille vulst foroven og kugleformet kar. Skålen har tre røghuller under øskenerne, låget tre rækker røghuller og en krone af otte sammenvoksede gavle med røghuller og runde knopper. I midten foroven har været et nu næsten helt afbrudt centraltårn. Både på låg og kar findes stregornamentik. Af den oprindelige ophængning er nu foruden øskenerne i karrets og lågets rande kun bevaret den hætteformede ophængningsplade, der er dannet af tre gotiske blomster, med en stor øsken foroven. Opbevares siden 1848 i NM[7].

O. N.1945
Fig. 6. Arninge. Alterstage (s. 321).

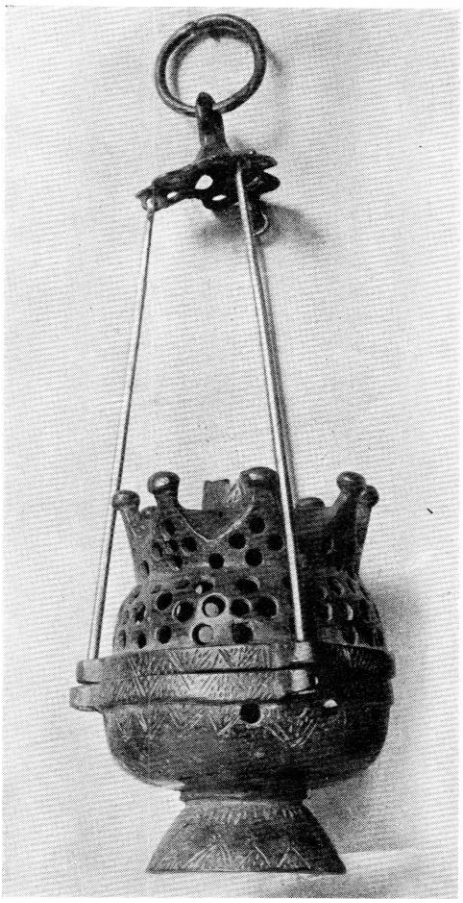

N. M. fot.
Fig. 7. Arninge. *Røgelsekar (s. 321).

Alterskranke, fra første halvdel af 1800'rne, med støbejernsbalustre, som i Vestenskov (s. 301).

Døbefont (fig. 8) i bruskbarok fra 1640'rne, af træ, rimeligvis fra Henrik Werners værksted. Fonten er 95 cm høj med ottekantet grundrids og på siderne konvekse fyldinger (to mangler) halvrundt afsluttede foroven og forneden; på hjørnerne hermer med bruskværksskafter. Profileret fodliste og glat frise med indskrift, der ligesom stafferingen er fra 1937[6].

**Døbefont* (fig. 9) senromansk, fra 1200'rne, af sandsten; et skånsk importarbejde af palmettype. Skålformet kumme, hvis rand er stærkt afstødt, og hvoraf to fliser er flikket på ved hjælp af bly. På kummens sider bort af palmetter, og forneden en svagt indhugget, dobbelt tovstav. Cylinderformet skaft med tovstav foroven og rundstav ved overgangen til den koniske fod. Midtafløb. På foden rester af røde og hvide kalklag. Tvm. 64 cm. Fonten lå

Fot. i NM.

Fig. 8. Arninge. Døbefont (s. 322).

Nissen, Maribo fot.

Fig. 9. Arninge. »Døbefont (s. 322).

1816 i koret (syn), men opbevares nu i stiftsmuseet, Maribo (Mackeprang: Døbefonte, s. 359 f.).

Dåbsfad fra o. 1575, sydtysk arbejde. Langs randen og om bundens bebudelsesscene en bort af springende hjorte. Stemplet RS og med graveret, sekundært årstal 1687.

**Dåbsfad* fra 1765, af tin. Tvm. 39,5 cm. På randen en bort af slyngede linjer, hvorimellem årstallet og initialerne MRS og MAD er graveret. Fadet ejes nu af stiftamtmand, greve Reventlow, Nykøbing.

Dåbskande fra 1829, af tin. På låget kirkens navn med indridset skriveskrift.

Korbuekrucifiks (fig. 10) ung-gotisk, fra begyndelsen af 1300'rne. Den 85 cm høje, kortlemmede figur hænger dybt i armene og har hovedet hældende fremover mod højre skulder. Øjnene er lukkede, og ansigtet roligt. Omkring issen ses spor af den nu forsvundne tornekrone. Håret hænger langt ned på skuldrene, ribbenene er let antydede, lændeklædet bredt uden snip og dækker venstre knæ, fødderne overlagte. Nyere korstræ af runde planker med grenstumper. Staffering fra 1700'rne. Lys, gul hudfarve, sort hår, lændeklædet mørk okker med blå bort, korstræet mørkebrunt. På korvæggen, nord for korbuen.

†*Korgitter,* nævnt 1816 (syn).

Prædikestol (fig. 11) i høj-renaissance fra o. 1605 af en i amtet hyppigt fore-

O.N. 1945
Fig. 10. Arninge. Korbuekrucifiks (s. 323).

kommende type. Stolen har fem fag, og opbygningen er i alle hovedtræk som den store Maribo prædikestol, malet 1606 (s. 66), men med grovere detailler. Ny bærestolpe og opgang. Ingen himmel. Ved restaureringen 1937[6] fremdroges i arkadefelterne malerier af frelseren og de fire evangelister samt latinske indskrifter med versaler. I postamentfelterne Matth. 6, 33, Markus 13, 33, Johs. 14,6, Lukas 11,28 og Johs. 1,29, under arkadefelterne Højsangen 5, 2 og i frisefelterne navnene på storfelternes figurer. Den øvrige staffering er udført i overensstemmelse med de oprindelige farver, som fandtes bevarede i faget ved vinduet, malede på kridtgrund. Over disse fandtes en empirestaffering og et lag egetræsfarve.

Stolestader fra o. 1850, med spidsbuede gavle, som Kappel (s. 312).

†*Skriftestol,* som ifølge præsteindb. 1755 bar årstallet 1569 og bogstaverne IR.

Dørfløj i empire, med to riflede fyldinger, ens på begge sider.

†*Pulpitur* udvidet i bredden 1824, og 1849 foreslog man det forreste fag, som hvilede over indgangen til kirken, fjernet (syn).

O.N. 1945

Fig. 11. Arninge. Prædikestol (s. 323).

Klingpung, hvoraf dog kun en stump gråt fløjl og rester af et jernbeslået, drejet skaft er bevaret. På våbenhusloftet.

Pengeblok fra 1700'rne, af jernbunden eg.

Pengebøsse fra 1709, af træ med jernbeslag og frakturindskrift: »Giører vel imod de arme, saa skal Gud sig over jer forbarme. De fattiges Bøsse udi Arninge Sogn 1709«.

Præsterækketavle fra 1872, en †ældre nævnes 1776[8].

Kirkeskib, nyt.

**Kirkeskib* fra 1760, men stærkt restaureret. Fregattype med to rækker kanonporte. På siderne giverindskrift, hvoraf kun navnene kan læses: »Friderich Friderichsen Hollebye 1760« og »Johanne Mortensdatter Bogøe.... 1760«. Nu i stiftsmuseet, Maribo.

Klokker. 1) 1645, støbt af Michel Westfael, Rostock. Om halsen versalindskrift: »Si Deus pro nobis, qvis contra nos« (»Hvis Gud er med os, hvem kan da være mod os«). Herunder rankebort og på legemet over bort af blade og drueklaser: »M. Michael Westfael me fecit Rostock 1645« (»Mester M. W. gjorde mig«, etc.). Tvm. 67 cm.

2) 1728, støbt af Laurentius Strahlborn, Lybæk. Om halsen mellem to palmetborter står med versaler: »Soli Deo gloria« (»Gud alene æren«). På den ene side af legemet krucifiks mellem kerubhoveder og to møntaftryk med Frederik 4.s portræt og på modsat side ligeledes mellem kerubhoveder og mønter versalindskrift med navnene på kirkeejeren Hans Landorph, som ifølge præsteindb. 1755 var klokkens giver, og præsten Giordt Gregersen Sidelmann. Forneden på klokken palmetbort og om slagringen versalindskriften: »Laurentius Strahlborn me fudit Lubecæ anno 1728. Gloria in excelsis Deo« (»L. S. "støbte mig i Lybæk år 1728. Ære være Gud i det højeste«), Tvm. 105 cm.

†*Klokker.* 1) På to et halvt skippund (400 kg), afleveret ved klokkeskatten 1528.

2) 1692 omtales i regnskaberne en stor og en lille klokke, hvoraf den ene, antagelig den lille, rimeligvis er identisk med klokke nr. 1 fra 1645 (sml. s. 325).

GRAYMINDER

Epitafium fra o. 1826 af bly med fordybet skriveskrift over Claus Nicolai Clausen, sognepræst til Arninge, født 12. febr. 1765, død 15. maj 1826 og Ane Sophie, født Arild, i 33 år hans trofaste ægtefælle, født 24. juli 1763, død 18. april 1823, samt deres datter Abigail Nicoline Clausen, født 9. marts 1794, død 11. dec. 1819. Opsat på apsismurens udvendige side af de afdødes efterladte.

†*Epitafium* fra begyndelsen af 1600'rne over præsteenken Ida og hendes tre mænd, alle sognepræster til Arninge. Niels Lauritsen, død 1609, Rasmus Jensen, død 1613, og Niels Andersen Regel, død 1629[9]. Epitafiet havde ifølge præsteindb. 1755 et maleri med portrætter af præstekonen, hendes mænd og børn og var ophængt på skibets nordvæg.

Gravsten. 1) 1641, i bruskbarok. Rødlig sandsten, ca. 168 x 110 cm, med svage spor af randskrift med versaler, der 1877 tillod læsningen: »Denne sten haver dissi salige folks børn ladit oprese deres salige forældr aar 1641«. På øverste halvdel af stenen korsfæstelsesrelief indfattet af bruskværk og herunder indskriftfeltet med sekundær indskrift for Ole Jeppesen, død 1782. I hjørnerne evangelistmedailloner. Stenen er itubrudt forneden og ligger på kirkegården.

2) Fragment af rød kalksten, fra 1600'rne, 92 x 92—87 cm med rest af randskrift med versaler.

†*Kirkegårdsmonument.* O. 1822. Fire stenpæle som indramning om et gravsted; de to med initialerne henholdsvis O. H. K. F. S. 18 og R. E. K. H. O. 22. Øst for våbenhuset[10].

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1692—93 (RA). — Synsprotokoller 1803—28, 1849—61 (provstearkivet, LA), 1861—80 div. år (bispens arkiv, Nykøbing F.); udskrift af biskop Blochs visitatsbog for Fyns stift 1786—1803 (stiftsøvrighedsarkivet, LA). — Museumsindberetninger af J. Magnus-Petersen og C. Engelhardt 1877, Harald Munk 1936 (restaurering af altertavle, alterbordspanel, døbefont og prædikestol), O. Norn 1945 og Aa. Roussell 1949.

[1] J. Friis: Laaland-Falster I, 232. [2] Kronens Skøder III, 175. [3] Haugner: Sønder Herred s. 354. [4] Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. [5] NM arkiv. [6] Maler Harald Munk, Holbæk. [7] Nr. 10224. [8] Rhode I, 315. [9] Wiberg: Ridrag til dansk Præstehistorie I, 101. [10] Haugner, s. 353.

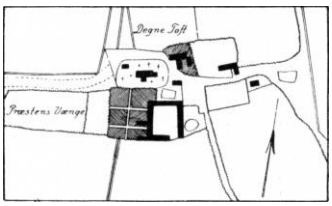

Fig. 12. Arninge 1787.